

Türk Halk Kültüründe Anne Sütü ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar

Beliefs and Practices Related to Breast Milk in Turkish Folk Culture

Sibel TAŞ

Munzur Üniversitesi

sibeltas@munzur.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5227-3110>

Özet

Anne sütü, bebeğin dünyaya gelir gelmez tanıştığı ilk besin maddesidir. Yenidoğanın doğrudan annesinin bedeninden aldığı bu hayat sıvısı, yaşamla kurulan ilk bağıdır. Bu nedenle pek çok kültürde kudretli ve mucizevi bir sıvı olarak görülür. Anne sütü, sadece biyolojik bir sıvı olmanın ötesinde yüklü bir kültürel semboldür. Bu çalışma, anne sütünün Türk kültür coğrafyasında uygulanan geçiş törenlerinde ve sağaltım pratiklerinde; halk hikâyesi ve destan gibi anonim sözlü anlatılarda; günlük dile yerleşmiş kalıp söyleyişlerde nasıl bir kullanım alanı bulduğunu ve gündelik hayat pratikleri içinde yüklendiği değeri çözümlemeye yöneliktir. Bu amaçla çalışmanın başlangıcında anne sütünün dünya mitolojisindeki sembolik içeriğine ilişkin örnekler verilmiş, devamında ise Türk mitolojisinde kimlik, soy ve kültürel değerlerin aktarım aracı olarak nasıl kullanıldığı irdelenmiştir. Çalışma ikinci olarak kadın bedeninin bir çıktısı olan anne sütünün ritüellerdeki ve günlük söz kalıplarındaki kullanılış biçimlerini ve anlam değerini inceleyerek bu pratiklerin altında gömülü duran kadın deneyimini, üretkenliğini ve kutsallığını merkezine alan değerler sistemini görünür kılma çabasını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk Kültürü; Halk Hekimliği; Anne Sütü; Ana Tanrıça, Tanrıça Kültü.

Abstract

Breast milk is the first food substance a baby encounters upon entering the world. This life-giving fluid, which the newborn receives directly from its mother's body, is the first bond established with life. For this reason, it is regarded as a powerful and miraculous fluid in many cultures. Breast milk is more than just a biological fluid; it is a loaded cultural symbol. This study aims to analyse the use of breast milk in rites of passage and healing practices in Turkish cultural geography; in anonymous oral narratives such as folk tales and epics; in idiomatic expressions embedded in everyday language; and the value it carries in everyday life practices. To this end, the study begins by providing examples of the symbolic content of breast milk in world mythology, followed by an examination of how it is used in Turkish mythology as a vehicle for the transmission of identity, lineage, and cultural values. The study, secondly, examines the forms of use and value of breast milk, an output of the female body, in the cultural sphere, and endeavours to reveal the value system centred on the female experience, productivity and sanctity embedded within these practices.

Keywords: Folk Culture; Folk Medicine; Breast Milk; Mother Goddess, Goddess Cult.

Giriş

İnsanoğlunun, doğduğu andan itibaren ilk besin maddesi ve hayatla ilk bağı olan anne sütü, annenin bebekle, bebeğin hayatla, çevrenin anne ve bebekle inşa ettiği ilişkilerde belirleyici rol üstlenmiş; bu yönüyle pek çok kültürde kutsanmıştır. Bebeği karnında taşıyan, onu dünyaya getiren, sütüyle besleyen, onun sevgi ve güven ihtiyacını karşılayan kadın bedeni ise eski medeniyetlerde doğurganlığı ve verimliliği itibarıyla evrenle, dünyayla ve toprak anayla özdeşleştirilmiştir.

Üremeyi, insan soyunun devamını, bereketi, sağlığı ve çoğalmayı simgeleyen doğum ve sonrasını kapsayan geçiş dönemi etrafında her kültür ve medeniyette pek çok inanç ve ritüel gelişmiş, özellikle doğuran ve emziren kadın figürü antropomorfik Tanrıça imgesini beslemiştir. Buradan, bir Ana Tanrıça inancı doğmuş ve din tarihi kökenli bir kavram olan Ana Tanrıça tiplemesinin çok çeşitli yönlerini içeren “Büyük Ana” imgesi belirmiştir (Jung, 2012:17). Ana Tanrıça kültürünün, aşağı yukarı M.Ö. iki binli yıllara kadar Ortadoğu bölgesindeki çok çeşitli kültürlerde, varlığını sürdürdüğü bilinmektedir (Berktaş, 2016:45).

Emzirme ise, doğurma eyleminin ardından gelerek beslenmeyi, güçlendirmeyi, tamamlamayı ifade eden anne merkezli bir diğer eylemdir. Çatalhöyük’te yapılan arkeolojik kazılar sonrasında bulunan iri göğüslü ve göbekli kadın formu verilmiş tanrıça heykellerinin bir kısmında tanrıçalar, elleriyle göğüslerini tutmuş bir biçimde yansıtılmış ve böylece doğurganlıkla birlikte emzirme eylemine de bereket kavramlarını yüklenmiştir. Bu nedenle heykellerde, ilgili imajlar yaratılırken bebeğini emziren anne motifi kullanılmıştır (Albayrak, 1997:58). Hera’nın oğlu Herkül’ü yenilmez yapan anne sütüdür. Yunan kozmolojisi mitolojisine göre Samayolu, Hera’nın fişkıran sütünden meydana gelmiştir. M.Ö.3000’li yıllarda Sümer, Asur ve Babillerin Büyük Toprak Ana olarak isimlendirdikleri ve yazgıları belirleyen yedi tanrıdan biri olan Tanrıça Ninhursag’ın Mezopotamya krallarını emzirdiğine inanılmıştır (Pehlivanoglu-Ünlüoğlu, 2019:22). Babillerin baş tanrıçaları olan İştar, tasvirlerde bebeğini emziren bir annedir. Campbell’e göre Nil, Dicle-Fırat, Indus ve Ganj nehir yatakları çevresi, birer Tanrıça dünyasıdır ve antik uygarlıklardaki Meryem Ana modeli, “Horus’u emziren İsis” olarak karşımıza çıkmaktadır (Campbell, 2007:227).

Türk Mitolojisinde ve halk anlatılarında besleyici ve yaratıcı bir iksir: Anne Sütü

Anne sütü, kadın bedeninden ayrı düşünülemez ve bu nedenle doğrudan tanrıça kültü ile ilişkilendirilebilir. Türk mitolojisinde Umay Ana, Ana Maygıl, Ak Ene/Ana bu biçimde çeşitli fonksiyonları olduğuna inanılan dişi ruhlardır. Çobanoğlu, Türk kültürünün ortaya çıktığı coğrafya olarak gösterdiği Güney Sibirya ormanı ve Altay Dağlarının, Türklerin en eski kültür coğrafyası olduğunu söyleyerek bu coğrafyada hala canlı bir Umay-Tanrıça dininin yaşadığını ifade eder ve anaerkil işleyişe dikkat çeker (Çobanoğlu: 2012: 981). Rahimi ve plasentayı temsil eden Umay, Türk mitolojisinde kadınların doğumu ve çocuklarla ilgili olan bir Tanrıçadır (Çoruhlu, 2015:45, Roux, 2008:148). Bebeğin, insanlarla konuşmaya başlayıncaya kadar Umay Ana tarafından korunduğuna inanılır.

Sibirya Yakutlarına ait bir yaratılış mitinde ise Ana Tanrıça, hayat ağacının gövdesinde belirerek kendisinden dilekte bulunan Ak-Genç ile konuşur. Bu kadın orta yaşlı, ciddi bakışlı, saçları uçuşan ve göğüsleri çıplak olarak tasvir edilmiştir. Tanrıça, Ak-Genç’i emzirir. Sütü içen Ak-Genç,

gücünün yüz kat daha fazlaştığını hisseder (Campbell: 2010, 366). Sayan-Altay halk kültüründeki Ulu Ana, dünya ağacında yaşar ve kahramanlara memesinden süt verir (Karakurt, 2012: 95).

Türk mitolojisinde Verbitsky tarafından derlenen Altay Yaratılış Destanı'nda 'ulu ana' kavramını, "Ak -Ene/Ak Ana" karşılar. Destan parçası şöyledir:

*"Ülgen hep düşünmüştü ta göklere bakarak
Bir dünya istiyorum bir soyla yaratayım
Bu dünya nasıl olsun, ne boyla yaratayım
Bir Ak-Ana var idi yaşardı su içinde
Ülgen'e şöyle dedi, göründü su yüzünde
Yaratmak istiyorsan sen de bir şeyler Ülgen
Yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren!
De ki hep yaptım oldu başka bir şey söyleme!
Hele yaratır iken "Yaptım, olmadı!" deme!
Ak -Ana bunu dedi, sonra kayboluverdi
Denize dalıp gitti, bilinmez noluverdi (Ögel,2014: 446).*

Metinde, Ak Ene aniden suyun içinde belirerek Dünya'yı yaratma sürecinde olan Tanrı Ülgen'e yaratabilmenin kudretini gösterir. Eril bir Tanrı olan Ülgen'e yol gösteren ve akıl veren Ak-Ene, bu durumda yaratmanın sırrına Ülgen'den daha önce vakıf dışıl bir ruh gibi görünmektedir.

252

Oğuz Kağan ise anne sütünü sadece bir kez emen bir destan kahramanıdır. Olağanüstü özelliklerle dünyaya gelen Oğuz, annesi Ay Kağan'ın memesini sadece bir defa emer, bir daha emmek istemez (Reichl,2014:31). Oğuz Kağan'ın emdiği bu süt, Ak-Genç'in hayat ağacı gövdesinde beliren Tanrıça'nın sütünü emmesine benzer. Böylece kahraman, ilk mayasını annesinden alır. Öte yandan "ağız" adı verilen koyu renkli ve sarımsı olan bu ilk süt, anne sütünün en değerli halidir. Oğuz, destan kahramanı olarak hızlı bir fiziksel gelişim göstererek yoluna devam ederken onun ilk besini işte bu süttür.

Köroğlu destanının Kazak versiyonunda Akanay, düşmanları tarafından öldürüldüğünde hamiledir ve mezarda doğum yapar. Mezarda doğan çocuk, annesinin sütünü emer. Kırk şilteler gelerek bu bebeğe "Köroğlu" adını verirler (Ekici, 2004:107). Bu anlatıda cansız bedeni ile dahi olsa annenin toprak anayla birleşip bebeği beslediği, ona ilk mayasını sütüyle verdiği, bir çeşit güç, kimlik ve kişilik aşıladığı görülmektedir. Bebeğin varlığı ile birlikte annenin bedenine yürüyen süt, son derece güçlü bir yaşam kaynağıdır ve bebeği hem fiziksel olarak hem de manevi açıdan besleyip güçlü kılar.

15. yüzyılda yazıya geçirilen ve destandan hikâyeciliğe geçiş dönemi eseri olarak nitelendirilen Dede Korkut hikâyelerinden biri olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda ise anne sütü, ölümcül bir yarayı tedavide kullanılır ve bu biçimiyle Boğaç Han'a ikinci bir hayat bahşeder. Babasının okuyla yaralanan Boğaç Han, onu aramaya gelen annesine yönelik soylamasına şu şekilde başlar:

“*Berü gelgil ak südin emdügüm kadunum ana!*” Boğaç Han’ın şifası, dünyaya geldiğinde de ilk besin kaynağı olan anne sütü olur:

Boz atlı Hızır mana geldi. Üç kerre yaramı sığadı. Bu yaradan sana ölüm yokdur. Tag çiçeği anan südi sana merhemdür, dedi. Böyle degeç kırk ince kız yayıldılar, tag çiçeği devşirdiler. Oğlanun anası emcüğün bir sıkıdı, südi gelmedi. İki sıkıdı, südi gelmedi. Üçüncide gendiye zarb eyledi. Kanı toldı. Sıkıdı, süd ile kan karışuk geldi. Tag çiçeği ile südi oğlanun yarasına urdılar... Oğlanun kırk günde yarası onaldı, sapasağ oldu. (Özçelik, 2005: 378).

Böylece annesinin sütü toprak ananın bağrında yeşermiş dağ çiçeği ile bir araya gelerek onu yaşama döndüren bir merhem olur. Toprağın, tanrıça bedeniyle özdeşleştirildiği düşünüldüğünde anne ve toprak ana, vücuda getiren ve sağaltıp besleyen olarak aynı sihri paylaşırlar.

Halk hekimliğinde anne sütünün sağaltım aracı olarak kullanılması

Halk hekimliği geleneği içinde anne sütünün, çeşitli hastalıkları iyileştirmede kullanıldığı bilinmektedir. Kazaklara ait olan “*Ana süti bolaga ari as,âri em, el meyiri erge âri küş, ari dem (Anne sütü çocuğa hem aş hem ilaç, halk mihribanlığı ere hem güç hem moral)*” (İsmail,1996:68) atasözü, bu inancı dile getiren güzel bir örnektir. Özellikle yeni doğan hastalıklarında anneler, kolayca ulaşılabilen anne sütüne ilaç fonksiyonu yükleyerek bazı durumlarda enfeksiyonu artırma pahasına bebeklerini tedavi için kullanmışlardır.

Özellikle geleneksel kesimde, bebeklerde görülen gaz sancısı, sarılık, pamukçuk gibi rahatsızlıklar, bol anne sütü verilerek iyileştirilmeye çalışılır (Gürarlan Baş, 2019:119). Bebeklerde ishal, öksürük, kulak ağrısı, göz çapaklanması gibi durumlarda emzirme veya kulağa/göze damlatma yoluyla tedavi uygulandığı bilinir (Gürarlan Baş, 2017: 27). Bebeğin fiziksel özelliklerini iyileştirmek amacıyla da anne sütünün kullanıldığı bilinir. Anne sütü ile silinen bebeğin cildinin güzelleştigi, gözlerine anne sütü damlatılan bebeğin gözlerinin irileşeceğine inanılır (Taş, 2019:111). Benzer halk inanç ve uygulamaları, anne sütünün kudretinin çok eski dönemlerden beri bilindiğini göstermekte ve anne sütü halk arasında sadece güçlü bir yeni doğan besin kaynağı olmasının ötesinde bir şifa kaynağı olarak da kullanılmaktadır.

Süt hakkı/Süt parası

Halk inanç, gelenek ve ritüellerinde anne sütü ile ilgili gelenekler geçiş dönemlerinden olan doğumda görüldüğü gibi evlenme geleneklerinde de görülmektedir. “*süt hakkı, süt parası*” tabirleri, Türk kültür coğrafyasında evlenmek üzere olan kızın annesinin, kızına emzirmiş olduğu helal ve temiz süt, onu dokuz ay karnında taşımış olması karşılığında erkek tarafınca kız tarafına ödenen para ya da verilen hediye ifade eder. Türkiye ve Türk kültür coğrafyasında yaygın olarak görülen bu gelenek, günümüzde de zayıflayarak sürmektedir. Annenin evladına verdiği emeğin hiçbir maddi değerle karşılanmayacağı bilinmekte ve çoğu zaman bu gelenek, gönül hoşluğuna yönelik sürdürülmektedir. Bitlis, Mutki’de başlık parasının haram olduğuna inanılır ve bunun yerine süt parası alınır (Ergöz, 2019:166) Ardahan’da evlenecek olan kızın çeyizindeki eksiklikleri

gidermesi için kesilen bir miktar paraya “süt parası”denir (Saltaş,2016:72). Adıyaman Ağuiçen Alevilerinde başlık parasının yerini, gelinin ailesine ve akrabalarına verilen çeşitli hediyeleri ya da para anlamına gelen “süt parası” almıştır (Kılıç,2019:147). Malatya’da kalın ya da başlık parası, yerini süt hakkına bırakmıştır (Karaağaç,2013:157). Amasya Taşova’da annesinin rızasını almış olan gelinin bereketli, huzurlu bir yaşam süreceğine inanılır ve süt hakkı, altın ya da para olarak damadın ailesi tarafından kızın annesine verilir. Doğu Azerbaycan’da süt parası hediye niteliğindedir ve nikâh töreninde damat tarafından gelinin akrabalarına verilir (Sardarınia, 2016:79). Kazaklarda başlıkla birlikte verilen at, kızın annesine verilen süt hakkıdır (Mukhtarkhanova,2019:45). Duha Türklerinde süt hakkı olarak kızın annesine sağimlık ren geyiği verilir (Azatkhan: 2019:32).

Süt anne ve süt akranlığı

Bazı durumlarda annenin sütü, bebeği emzirmek için yeterli olmayabilir ya da anne, herhangi bir sebepten bebeğini emziremeyebilir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan annelerin, anne sütü ile bebeklerini besleme seçenekleri kalmadığında, alternatif bir gıdaya ulaşma imkanları oldukça kısıtlıdır. Geleneksel yaşamda, bu gibi bir durumlarda bebeği beslemek için yaygın olarak kullanılan ikinci bir yol, onu emzirecek bir süt anne bulunmasıdır. Bebeği sütüyle besleyen kadına “süt anne”, kadının eşine “süt baba” ve çocuklarına ise “süt kardeş” denir. Bu aile ve çocuk arasında süt ile oluşan bağ, hayat boyu sürer. Süt ile sağlanan bağ, bir çeşit kan bağı muamelesi görür. İslamiyet öncesi Türklerin yaşayış ilkeleri arasında bu biçim bir yasak olmadığı halde süt akrabalığı, İslam dininde evlilik engeli oluşturur. Bugün Türkiye’nin dört bucağında, süt kardeş ve diğer süt hısımlarıyla evlenmek bir tabudur.

Türk halk hikâyeleri ve masallarında da anne sütünün tabu olduğunun izleri açıkça görülür. Arzu ile Kamber hikâyesinde Arzu ile Kamber’i ayırmak isteyen kocakarı, bir kuzu keserek konu komşuya ziyafet çeker. Bu ziyafetin ardından Arzu ile Kamber’i nasıl kardeş yapacağı konusunda danıştığı bir adam, kocakarıya akıl verir: “*Arzu’nun anasının südünden bir yemek yapıp Kamber’e yedir. O zaman baci gardaş olurlar*”(Şimşek, 1987:293) der.

Türk masallarında sıkça rastlanan bir motif de masal kahramanın hızlı bir şekilde ve aniden dev anasının çapraz biçimde sırtına attığı iri ve sütlü memelerinden süt emmesidir (Karakurt,2012: 180). Bu davranışın amacı, kahraman ile dev anası arasında süt akranlığı ilişkisinin kurulmasını sağlamak ve kurulan bu yeni akranlık sayesinde dev anasını süt oğul karşısında zararsız hale getirmektir.

Süt, aynı zamanda bir kimlik ve kişilik aktarım aracı olarak kabul gördüğünden süt anne seçimi önemlidir. Kültürümüzde yeni doğan bebeğin cesur, becerikli, iyi ahlaklı olarak biline kadınlara, emzirtildiği bilinmektedir. Bu durumun aksi ise bebeğin kötü huylu bir kadına asla emzirtilmemesidir. Doğu Azerbaycan’da bebek, kolay kolay başkasının sütü ile emzirilmez. Süt anne haram yemiş, hırsızlık ve kötülük yapmışsa bu kötü huyların huyunun süt yoluyla bebeğe geçeceğinden korkulur (Sardarınia, 2016:44). Bu da göstermektedir ki halk kültür ve inancı açısından anne sütü sadece bir besin aracı değil, aynı zamanda bir ahlak taşıyıcısıdır. Anne sütü her zaman saflığın, temizliğin, beyazlığın simgesi olmuş ve daima kutsanmıştır. Annenin çocuğuna

kazandıracağı kimlik ve kişiliğin aracısı, onun sütüdür. Süt, anne kucağındaki bebeğin ilk besini olmasının çok ötesinde bir çeşit ilk maya niteliğini taşır. Bebeğin emdiği süt, onun ilerde nasıl bir insan olacağını belirleyen ilk etken maddedir.

Türkçede anne sütü ile ilgili kalıp sözler ve deyimler

Türkiye’de, emziren kadın odağında gelişmiş çeşitli halk inançları, sütü anne bedeninin de üzerinde tutarak bebek ve süt arasında özel bir ilişki kurulduğunu gösterir. “*sütü çekmek*” deymi, emziren kadının o an aç olmaması ya da yiyeceklerden yemeyi arzu etmese dahi denk geldiği sofrada mutlaka bir şeyler yemesi gerektiği anlamında kullanılan yaygın bir tabirdir. Süt, desteklenmek ve beslenmek ister. Ardahan’da emzikli kadının sütü azalmaya başlamışsa gittiği evlerden birinde sütünün kalmış olabileceğine inanılır. Bu durumda anne, gittiği eve tekrar giderek “*Gel sütüm, gel.*” demesine, “*süt çağırma*” denir (Saltaş, 2016: 41). Annenin çocuklarına ettiği bedduaların çocuğa herhangi bir zarar vermeyeceği inancı ise “sütün (kötülüklerin) önüne geçmesi” deymiyle ifade edilir.

Türkçede anne ve anne sütü ile ilgili mevcut deyim ve atasözleri, Türk toplumunda annenin, çocuğun ilk eğitmeni, kişilik gelişiminin çıkış noktası kabul edildiğini göstermekte ve aile içinde babadan ziyade annenin bu konuda belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Benzer biçimde “çiğ süt emme”, “sütü bozuk olma”, “sütüne kalmak”, “sütsüz olmak”, “anasının ak sütü gibi helal etmek/olmak”, “ana sütü gibi helal olmak”, “ana sütü gibi ak olmak” gibi deyimler, Türk kültüründe, doğum anından itibaren bebeğe annesi tarafından verilen sütün, maddi besin değerinin yanı sıra onun kişiliğinin oluşumunun da ilk mayası olduğuna inanılmasından kaynaklanır. Bebeği biyolojik olarak var eden ve besleyen anne, onun toplumun bir ferdi olarak sergileyeceği iyi ve kötü bütün davranışların ilk kaynağı ve terbiyecisidir. Çocuk, her ne kadar aile içinde anne ve baba ile büyüyor olsa da, toplum nezdinde beşikte başlayan yaşam yolu mezara doğru giderken gösterilen davranış biçimlerinin, taşınan ahlakın sorumlusu olarak anne görülmektedir.

Sonuç

Türk kültür coğrafyasında anne sütü ahlaki toplumsal ve kişisel mirasın devralındığı manevi bir bağ kurucudur. Saflığın, sevginin, ve bereketin sembolü olmasının yanı sıra anneden bebeğe aktarılan nitelikler bütünü içerir. Anne sütü, doğum ve kadın bedeni ile doğrudan ilişkili olduğu için özünde ana tanrıça kültürünün bereket, doğurganlık ve yaşam vericiliği ile ilintilidir. Bu yönüyle hem biyolojik bir ilk besin hem de kutsal bir yaratma gücünün tezahürüdür.

Üremenin ve bereketin sembolü olan anne sütü, destan ve halk hikâyeleri başta olmak üzere anonim halk anlatılarında kahramanın sonsuz gücünün kaynağı, beslendiği ilk göze, mucizevi bir iyileştirici sıvı olarak karşımıza çıkar. Benzer biçimde çeşitli pratiklerin hammaddesini oluşturarak yeni doğanın iyileştirilmesinde, güzelleştirilmesinde kullanılır.

Anne sütü, doğum ve düğün gibi geçiş ritüellerinde de kullanılan sembolik değeri güçlü bir imgedir. Evlenecek kızın annesi için istenen “süt hakkı”, bazı yörelerde evlilik töreninin bir

parçasıyken annesi tarafından emzirilemeyen bebeği başka bir kadının emzirmesi yoluyla oluşan “süt annelik, süt kardeşlik” gibi kan bağı içermeyen akrabalıklar da süt aracılığı ile tesis edilmiştir.

Anne sütünün halk kültüründeki karşılığını, Türkçede kullanılan kalıp söz ve tümcelerde bulabilmek mümkündür. Çocuğun annesi ile kurduğu ilişkinin iletken ve belirleyici niteliği, annenin çocuğun kimlik ve kişiliğinin oluşumundaki etkisi de bu simge sıvı üzerinden belirlenir.

Kaynakça

Albayrak, C. (1997). Anadolu’da Kybele-Attis Kültü, Gazi Üniversitesi S.B.E. Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Azatkhani, M. (2019). Duha Türklerinde Geçiş Dönemleri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gürarslan Baş, G.N. (2017), “Tunceli’de Geçmişten Bugüne Bebeklerde Görülen Bazı Sağlık Sorunları ve Annelerin Baş Etme Yöntemleri”, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.5, S.10, ss. 22-32.

Gürarslan Baş, Nazan- Karatay, Gülnaz-Arıkan, Duygu- Baş, Kazım (2019), “Intergenerational Transmission of Traditional Practice at Newborn Care: An Explorative Study Newborn Care”, Indian Journal of Traditional Knowledge, Vol.18 (1) pp.114-121.

Berktaş, Fatmagül (2016). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul: Metis

Campbell, Joseph (2010). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, İstanbul: Kabcacı

Campbell, Joseph- Moyers, Bill (2007), Mitolojinin Gücü, İstanbul: MediaCat

Çobanoğlu, Ö. (2012). Türk mitolojisinde al dini ve okra ilişkisi. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları Kongresi: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, 981-986.

Çoruhlu, Yaşar (2015). Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul: Kabcacı.

Ekici, Metin (2004). Türk Dünyasında Köroğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.

İsmail, Zeyneş (1996). “Kazaklarda Aile Yapısı”, Bilig-1, ss. 66-74.

Jung, C. Gustav (2015), Dört Arketip, İstanbul: Metis.

Karaağaç, Meryem (2013). Malatya’da Geçiş Dönemleri, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Karakurt, Deniz (2012). Türk Söylence Sözlüğü. İstanbul. Xasiork.

Kılıç, Mustafa (2019). Adıyaman Ağuiçen Alevlerinde İnançlar, Törenler ve Geçiş Dönemleri Üzerine Bir İnceleme, Gaziantep Üniversitesi SBE Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Mukhtarkhanova, Raushan (2019). Kazakistan’da Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Âdet, İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi, 19 Mayıs Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ögel, Bahaeddin (2014), Türk Mitolojisi I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özçelik, Saadettin (2005). Dede Korkut, Gazi Kitabevi: Ankara.

Özensel, Ertan (2004), “Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya İli Örneği”, Değerler Eğitimi Dergisi 2(6), ss.77-96.

Özkan Pehlivanoglu, E. F. Ö.- Ünlüoglu, İ. (2019) Emzirmenin Tarihsel Gelişimi. Telatar B, editör. Aile Hekimliğinde Anne Sütünün Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Önemi, 1, ss. 21-25.

Reichl, C. (2014) Türk Boylarının Destanları, (Çev. Metin Ekici) Ankara: TDK.

Roux, J.P. (2008)Türklerin Tarihi: Akdeniz’den Pasifik’e 2000 Yıl, İstanbul: Kabalcı.

Saltaş, E. (2016). Ardahan’ın Merkez Köylerinde Geçiş Dönemleri, Ardahan Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan.

Sardarımia, E. (2016). Doğu Azerbaycan Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Hacettepe Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Şimşek, E.(1987).Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Taş, S. (2019). Tunceli’de Geçiş Törenleri: Doğum, Düğün ve Ölüm, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.